

podnikatelé jsou více než Kanaďané svázáni právními předpisy, víc se také soudí a většinu konfliktů řeší právní cestou. V Americe je však nižší podíl odborově organizovaných než v Kanadě. Ve Spojených státech je jen jedna šestina pracovníků (hlavně dělníků) organizována, zatímco v Kanadě to jsou dvě pětiny.

Ve Spojených státech získaly ženy hlasovací právo už po První světové válce, zatímco v kanadské provincii Québec, (obydlené hlavně francouzsky mluvící populací) to bylo až v roce 1940. Avšak stejná výše mzdy pro muže i ženy byla nejdříve zavedena v populačně největší a průmyslově nejvyspělejší provincii Kanady, Ontariu, a to v roce 1988. Ve Spojených státech se o tuto rovnost stále bojuje.

V předposlední kapitole nazvané "Střed a periferie" je diskutován pokus o založení socialistické strany ve Spojených státech, ve kterém se angažovali zejména Norman Thomas a Michael Harrington. V americkém volebním systému může politická strana pouze zvítězit nebo prohrát, ač třeba poražená strana získala 49 a vítězná 51 procent. Thomas a Harrington soudí, že americký volební systém vytváří obtížné možnosti pro uplatnění další strany. V americkém systému je obtížné zvolit někoho, kdo by reprezentoval minoritu, třeba Američany tmavé pleti. Černochoů je v Americe 12 %, ale v kongresu nemají odpovídající zastoupení kongresmanů a senátorů. Dále: téměř 52 % amerického obyvatelstva dnes představují ženy, ale jejich politická reprezentace je nedostačující.

V Kanadě jsou tři politické strany, z nichž jedna je svým programem (nikoli názvem) socialisticky orientovaná. Přítomnost francouzsky mluvících Kanaďanů, kterých je 30 %, představuje významný faktor mocenské struktury. Provincie Québec usiluje o to, aby jí bylo v Kanadě přiznáno zvláštní postavení, jež by také bylo vyjádřeno v kanadské ústavě.

Porovnání USA a Kanady ukazuje, že Spojené státy se nestarají o problémy bezpečnosti a plánování obcí a měst v takové míře jako Kanaďané. Americký postoj je charakterizován mravní nekompromisností. Kanaďané zase Spojeným státům vyčítají vulgární materialismus a individualistickou technickou orientaci bez etického rozměru. Připomeňme, že některé protestantské církve tvrdí o Kanadě, že to je země kompromisů, která nemůže být příkladem třebaž jižním baptistům ve Spojených státech. Vůči Kanaďanům tu pociťují mravní superioritu.

Jak ocenit Lipsetovu práci? Pozitivně hodnotím zvláště jeho schopnost ukázat specifiku politických skupin, církví a společenských institucí dvou předních demokratických zemí světa. Připomíná mi to pozorování Ameriky Alexisem de Tocqueville z minulého století. Autorovi je však třeba vytknout, že srovnání Ameriky s Kanadou provádí hlavně z kanadského hlediska. Charakteristiky Spojených států používá jako kontrastu pro kanadskou společnost, o ně samotné se však zajímá spíše okrajově.

Knihu je třeba kriticky posoudit i z toho hlediska, že autor se zajímá hlavně o obchodní a průmyslové elity. To ovšem není Amerika či Kanada celá. Je třeba myslet také na oněch 30-35 miliónů Američanů, kteří jsou málo vzdělaní, nemají žádné lékařské pojištění a většinou jsou nezaměstnaní či pracují v časově krátkých údobích, kdy nejsou dobře placeni. I když v době prezidenta Reagana a nyní i prezidenta Bushe vzniklo 30 miliónů pracovních míst, Spojeným státům stále chybí sociální instituce, jejichž úkolem ze zákona je pomáhat slabým skupinám.

Profesoru Lipsetovi je nicméně přesto třeba vzdát chválu, neboť takové komplexní studie společností a komparativní analýzy různých států velmi nutně potřebujeme.

Jiří Kolaja

Pierangelo Schiera: Il laboratorio borghese, Scienza e politica nella Germania dell'Ottocento
Bologna, Mulino 1987, 426 s.

Práce P. Schiery, profesora sociologické fakulty v Trentu, analyzuje společenské postavení německé vědy 19. století a v prvních dvou desetiletích 20. stol., a to prakticky od r. 1830, kdy byly dostatečně absorbovány podněty, jež vzešly pro Německo z Francouz-

ské revoluce. Předností Schierovy práce je schopnost sociologického a státněvědního přístupu. Podařilo se mu především prokázat různou funkci vědy v jednotlivých etapách vývoje německé společnosti a státu.

Schiera vychází z konst. tuování buržoazní společnosti, která se musila probojovat na místo mocenského vlivu proti feudálnímu patrimonialismu a zde sehrála velkou roli věda, jež se stala pákou modernizace. Platí to zvláště od šedesátých let 19. stol. nejen o vědách přírodních, nýbrž i společenských a specificky i o vědě právní. Rozvoj těchto vědních oblastí byl úzce spjat s berlínskou univerzitou, která po r. 1830 zaznamenala nejen intenzivní, ale i extenzivní rozvoj.

Pro Německo bylo příznačné, že se věda vyvíjela zpočátku převážně v rámci univerzit. Úkolem nové organizace byla především výchova vrstvy, které se říkalo "Bildungsbürgertum". Jde o pojem, jenž svým významem koincidoval s pojmem "státní měšťanstvo". Je však paradoxní, že se mohla nová univerzita, která se zrodila ve vrcholně zbyrokratizované zemi, řídit dodnes platnými principy Humboldtovy školské reformy, v níž byl kladen důraz návaznosti vědy na bádání, a kde mohly vzniknout i semináře, v nichž bylo možno aplikovat nejen výsledky vědy, nýbrž učit se také vědnímu řemeslu. To byl podstatný rozdíl oproti francouzským univerzitám, na nichž alespoň v humanitních disciplínách převládala slovní rétorika. A navíc pak již berlínská univerzita v době předbřeznové přestala být pouhou institucí k utilitární výchově státních úředníků, a stala se i místem pro výchovu spontaneity ve vědecké práci. Zásady vědeckosti nemohly být odvozeny z praktické užitekosti a hrubé političnosti. Univerzita se mohla dokonce navenek prezentovat jako nepolitická, i když zásada nepolitičnosti byla v něčem iluzorní zvláště poté, co císař Vilém II. odmítl připustit z politických důvodů k profesuře sociální demokraty.

Tyto pozitivní stránky německých univerzit nemohly zůstat ve světě bez povšimnutí. Svědčí o tom i Schierou citovaný výrok M. Arnolda, který dnes vypadá poněkud zvláště, ale má hluboký smysl: "Francouzská univerzita nemá svobodu a

anglické univerzity nemají vědu, německá univerzita má obojí."

K tomu všemu však bylo nutno překonat paternalismus, který se projevoval bezprostředními zásahy státu do života. Vystala nutnost širší objektivizace, jež se měla odrazit především v právním stavu, jenž rušil všechna feudální privilegia. Navíc pak i státní byrokracie mohla recipovat prvky liberalismu, který se musil někdy obtížně prosazovat proti konzervativnímu romantismu a zároveň čelit - tak tomu bylo alespoň v r. 1848 - revolučnímu demokratismu. Takový liberalismus směřoval k prosazení samosprávy a k osamostatnění společnosti, v níž se střetaly různé ekonomické zájmy. To byl předpoklad pro vznik společenské vědy (Gesellschaftslehre) Mohlovy a různých sociologických děl Lorenze von Steina.

L. v. Stein do sebe soustředil především předbřeznovou společenskou atmosféru francouzskou a obrátil pozornost na buržoazní společnost a na problémy socialismu. Měl nepochybně jakýsi předstih před ostatními německými autory a to přesto, že se zárodkem analýzy buržoazní společnosti se setkáváme již u Hegela. Pro Steina je příznačné, že charakterizoval moderní epochu jako epochu společenských věd. Stein zvláště ve svých pozdějších dílech postřehl i význam statistiky, která platila jako spojnice k sociologizujícímu pozitivismu. Také Stein se nevyhnul tomu, aby nepovažoval za hlavní předmět společenské vědy státní správu, jež by umožnila poznání státu ve všech jeho prvcích. V této problematice se zejména soustředil na sociální otázku.

Schiera ukazuje, že po r. 1848, tedy v období reálné politiky, se hroty napětí mezi politickými a vědeckými prvky ve vědě značně oslabují. Podle Schiery znamenal rok 1848 konec patriarchismu. Místo paternalistického poručnickování nastupuje nyní na jeho místo právní objektivita, která plně může vyhovovat ekonomii založené na konkurenčním principu.

Liberalizační tendence v ekonomice podpořilo i bismarckovské sjednocení Německa. Po sjednocení Německa se prvky modernizace mohly zejména prosadit v administrativě, jež ovšem měla své meze v obavě před proletariátem a sociální

demokracií. Tato skutečnost musela nutně vést k imobilismu.

Ve společenských vědách nabývá velikého významu statistika a politická ekonomie, jež se nyní stává povinnou při výchově státních úředníků. Neobyčejného významu se pak dostává nově založenému spolku pro sociální politiku (Sozialverein), který dodal mnohé podněty pro rozvoj ekonomické vědy na právnických fakultách.

Schierovy závěry pak umožňují pochopit, proč se mohla od sedmdesátých let 19. století samostatně vyvinout hospodářská historiografie. V Německu je to případ Inama-Sternegga.

Se zájmovými zásadami pro studium politické ekonomie vystoupil vídeňský ekonom Carl Menger. Podle něho si není možné představit bez ekonomické vědy ani funkci ministerstev. A navíc k tomu politická ekonomie vstupuje do současného kulturního vědomí. Politická ekonomie může získat větší autonomii ve státě, i když ovšem ne úplně. Schiera to dokazuje na příkladu A. Wagnera, který chtěl zajistit autonomii ekonomie a odmítal dokonce zařazení politické ekonomie mezi vědy o státě. Za ekonomickou disciplínu, jež může nejlépe využít metod přírodních věd, považuje Wagner statistiku. Dodejme, že právě statistická metoda spojovala ekonomické myšlení s pozitivismem, který oponoval historismu.

Nová ekonomická věda pak mohla fundovat i bismarckovskou sociální politiku. Umožnila spojením státního zájmu liberalismu a státního socialismu. V tomto smyslu mohl F. Naumann, který působil ještě v prvních desetiletích 20. století, mluvit o sociálním cesarismu, který není nepřátelský vůči liberalismu. Bismarckova sociální politika našla pak oporu i v myšlence družstevnictví, propagované Schultze-Delitschem - i když Schultze-Delitsch nebyl politicky Bismarckovi příliš nakloněn a byl proti intervenci státu do družstevnictví.

Bismarckova éra může být rozdělena do dvou etap - na politiku, která vyvrcholila protisocialistickým zákonem v r. 1878 a na politiku po r. 1878. Politiku po r. 1878 můžeme nazvat sociální politikou v pravém slova smyslu. V ní již můžeme zaznamenat počátky toho, co určovalo vývoj sociální poli-

tiky ve vilémovské epoše. Zde se již jasně projevuje tendence spojit vědu se zájmy průmyslu, což se již v bismarckovské době odrazilo v jakémsi spojení ekonoma Wagnera s německým průmyslníkem Stummem.

Ve vilémovské sféře dochází k zásadním proměnám v organizační struktuře vědeckých oborů. Jednak se klade mnohem větší důraz na vědy přírodní a zřizují se instituty přírodovědního bádání, jež přímo nesouvisí s univerzitami a jsou přímo financovány průmyslem a jednak dochází i k celkovému přehodnocení v akademích. Tak pruská akademie není jen institucí, v níž členství bylo čestné, nýbrž se měla stát prostřednictvím svých ústavů institucí dělnou. Vznikají vysloveně specializované ústavy, např. v rámci společnosti císaře Viléma pro posílení věd. Heslem dne je specializace a odbornost. Německá věda začíná mít velkou prestiž i ve světě, počíná se mluvit o světovém poslání německé vědy.

Přitom se více a více ukazuje, že podněty pro přírodní vědy vycházejí z průmyslu, kdežto vědy společenské v jistém směru neustále závisí na státě. Pomocí vědy se podrobovala expanze Německa mírovými prostředky. Projevilo se to např. i v dějepisectví, kdy ji K. Lamprecht podpořil moderními sociologickými metodami zahrnujícími i požadavek srovnávací metody.

V této době dochází k paradoxu, že zahraniční expanzivní politice vyhovovala i novorankovská historiografie. Vnitřní politikou se mohly spíše zabývat sociálněvědní disciplíny, jež tendovaly ke katedrovému socialismu. V oficiálních kruzích, především v kruhu Vilémově k tomuto směru panovala spíše nedůvěra, a to i v případě, že - jak tomu bylo u Schmollera - se zdůvodňovala sociální i ekonomická převaha Pruska. Sám Lamprecht pak byl dokonce osočován z marxismu.

Vnějšíkově se tato kulturní expanze projevila zřizováním nových kulturních německých institutů. Nejvýznamnějším počinem v tomto směru bylo založení německého historického ústavu v Římě. Vývoj ovšem neprobíhal jednoznačně kladně. Již koncem století se počíná mluvit o přelidnění německých univerzit a vzniku akademického

proletariátu, který podle císaře Viléma je zdrojem revolučního anarchismu.

Schierova práce je, vedle známé studie Ringerovy, jednou z nejvýznamnějších prací zabývajících se sociální funkcí německých univerzit, německých vědních institutů a především německé vědy samotné. Přitom se Schiera dotkl i mnoha metodologických aspektů německých sociálních věd a ukázal, že se změny v metodologickém paradigmatu

neodehrávají ve vzduchoprázdnu, nýbrž že byly podmíněny i změnami v samotných sociálních vztazích. Opírá se sice především o konzervativní historiky jako byl Westphal a jako jsou monumentální dějiny Huberovy (německé ústavní dějiny), dovede však jakýmsi přístupem svrchu postihnout podstatné vztahy mezi vědou, státem a společností.

Jaroslav Kudrna

Martin Hampl: Hierarchie reality a studium sociálněgeografických systémů

Praha, Rozpravy ČSAV, řada matematických a přírodních věd, 1989, roč. 99 seš. 1, Academia, 76 s.

Hamplova práce se přes relativní stručnost významem svého obsahu podstatně odlišuje od studií podobného druhu. Je to práce především geografická, ale ve své obecné rovině přesahuje do teoretického poznání vědy celé. Je rozdělena do dvou částí. První obsahuje obecné pojednání o hierarchii v realitě a v poznání, druhá pak je aplikací získaných teoretických poznatků na vývoj a strukturu sociálněgeografických systémů v České republice.

Je zajímavé sledovat vývoj teoretického myšlení M. Hampla jak se jeví v jeho publikovaných studiích, z nichž poslední recenzovaná práce je přes svůj relativně malý rozsah a stručnost v jistém smyslu vyvrcholením jeho 25letého úsilí o poznání geografických a obecně koexistenčních zákonitostí. Někde na počátku byl impuls pramenící z Korčákovy statistického uchopení reality jako hromadného jevu v jeho ontologické podstatě a poznání dvou základních a zároveň polárních statistických struktur¹. J. Korčák pochopil nejen mimořádný význam statistického pohledu na svět v jeho metodické rovině, ale též význam poznávání statistických struktur jako výrazu řádu v realitě, tedy v problematice povýtce filosofické. Můžeme dokonce tvrdit, že jestliže statistiku chceme považovat za

předmětný a nikoli pouze metodický (formální) obor, potom jejím předmětem je poznávání statistických struktur.

Již diplomová práce M. Hampla a na jejím podkladě dvě první publikované studie² ukázaly, že původní Korčákovy myšlenky jím bude nejen přijímána a doplňována, ale že se jí dostane takového rozpracování, které umožní položit základ ucelenému teoretickému systému. V hlavních rysech byl vybudován a interpretován v jedné z nejdůležitějších Hamplových prací z roku 1971³; od tohoto okamžiku je jeho teorie pouze dále rozpracována a dokumentována. Kromě recenzované práce, která je jakýmsi shrnutím a dopracováním některých aspektů této teorie, jsou tyto myšlenky rozvedeny zejména ve dvou společných studiích věnovaných statistickým strukturám⁴, dále jejich využití při hodnocení demografických a geodemografických systémů⁵ i systémů

²) M. Hampl: The Theory of Complexity and Geography. Sborník Čs. spol. zeměpisné, určený pro mezinárodní geografický kongres v Londýně. Praha 1964, s. 9-14., M. Hampl: Geografie a poznání světa. Filosofický časopis, Praha 1/1966, s. 61-77.

³) Teorie komplexity a diferenciacie světa. UK Praha 1971, 183 s.

⁴) M. Hampl, Z. Pavlík: On the Nature of Demographic and geodemographic Structures. AUC geographica sv. 12, UK Praha 1977, s. 3-33, Z. Pavlík, M. Hampl: Ontologický smysl poznávání statistických struktur, Statistická revue sv. 6, Praha 1978, s. 63-82.

⁵) M. Hampl: Hierarchie reality a hodnocení demografických a geodemografických systémů, AUC geographica sv. 15, UK Praha 1980, s. 3-32.

¹) J. Korčák: Přírodní dualita statistického rozložení. Statistický obzor, sv. 22, SÚS Praha 1941, s. 171-222.